

Vesna Badurina Stipčević

Staroslavenski institut

vesna.stipcevic@stin.hr

Sveti Jakov apostol stariji u hrvatskoglagoljskim spomenicima*

Dok je u kanonskim biblijskim tekstovima sačuvano malo podataka iz života apostola Jakova starijeg, hagiografski i apokrifni tekstovi pripovijedaju mnoge događaje i zgrade iz apostolova života i opisuju brojna čudesa nakon njegove smrti. Čuvena je legenda da je u Compostelu, u Španjolskoj, udario temelje kršćanstva. Od srednjovjekovnih je vremena sveti Jakov apostol stariji zaštitnik Šibenske biskupije i grada Šibenika. O postojanju kulta Jakova apostola starijeg u hrvatskoglagoljskoj baštini svjedoče spomeni njegova imena 25. srpnja u kalendarima misala i brevijara. U glagoljskim brevijarima iz 14. i 15. stoljeća nalazi se apokrifna Jakovljeva pasija. U hagiografskoj bibliografiji pasija je evidentirana kao *Passio Jacobi Maioris, apost.* (*Bibliotheca Hagiographica Latina* 4057), a bila je dio vrlo popularne srednjovjekovne zbirke životopisa i pasija dvanaest apostola pod imenom *Virtutes apostolorum*. Najopširniji glagoljski tekst o Jakovu apostolu, naslovljen *Žitie svetago Ėkova galiciiskoga*, nalazi se u *Petrisovu zborniku* (1468) i pripada tekstovima podudarnima *Zlatnoj legendi* Jacopa de Voragine (*Bibliotheca Hagiographica Latina* 4072). Dosad neobjavljena Jakovljeva legenda iz *Petrisova zbornika* izdaje se na ovome mjestu u latiničkoj transliteraciji. U studiji se analiziraju svi glagoljski tekstovi o Jakovu apostolu, brevijarska pasija i zbornička legenda koje pripadaju zapadnoj hagiografskoj tradiciji kulta ovoga apostola.

Gljučne riječi: Jakov apostol, pasija, apokrifi, hagiografija, hrvatskoglagoljski brevijari

1. Uvod

U hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti sačuvan je veći broj tekstova, potpunih ili fragmentarnih, koji sadrže apokrifna i hagiografska djela o apostolima, Isusovim učenicima. Osobitom starinom odlikuju se *Djela Pavla i Tekle*, potvrđena u gla-

* Rad je nastao u okviru projekta *CroHagio* Staroslavenskoga instituta.

glojskom odlomku iz 13. stoljeća,¹ a iz istoga su vremena i glagoljska Pseudo-Prohorova *Djela Ivanova*.² U glagoljskim *Pazinskim fragmentima* iz početka 14. stoljeća te u dvama glagoljskim zbornicima, u *Berčićevu zborniku 5* iz 15. stoljeća i djelomično u *Tkonskom zborniku* iz 16. stoljeća, nalazi se apokrifna priča o doživljajima apostola Andrije i Mateja među ljudožderima.³ U glagoljskom *Žgombičevu zborniku* iz 16. stoljeća pod naslovom *Čtenie svetago Andrêê apustola* čita se apostolski roman *Djela apostola Petra i Andrije*.⁴ U glagoljskim brevijarima sačuvane su lekcije iz pasija apostola Ivana (Petrović 2004), Andrije (Badurina Stipčević 2010), Filipa (Badurina Stipčević 2015a) i Barnabe (Fališevac 1980: 56; Hercigonja 1975: 349). Osim glagoljskih apokrifnih *Djela apostolskih* u hrvatskoj književnosti postoje i ćirilska *Djela apostola Tome* u dubrovačkom zborniku *Libro od mnozijeh razloga* (1520).⁵

2. Jakov apostol stariji: kult, apokrif, legenda

Jakov Stariji, apostol, sin Zebedejev, brat evanđelista Ivana, prema navodima iz evanđelja, bio je u prisnom odnosu s Isusom Kristom. Uz Petra i Ivana, bio je svjedok Kristova preobraženja te smrtne borbe u Getsemaniju. Ipak, u kanonskim tekstovima malo je podataka iz Jakovljeva života, a iz vremena nakon Isusova uzašašća spominje se samo da ga je vladar Herod dao pogubiti mačem. No, hagiografski i apokrifni tekstovi pričaju mnoge događaje i zgode iz apostolova života i donose opise mnogih čudesa nakon njegove smrti. Čuvena je legenda da je u Compostelu, u Španjolskoj, udario temelje kršćanstva. Nakon povratka iz Španjolske, u Judeji ga je Herod Agripa osudio na mučeničku smrt i dao mu odrubiti glavu. Njegove su relikvije prenesene u Compostelo, koje je kasnije postalo znamenito hodočasničko mjesto, a sveti Jakov je štovan kao zaštitnik Španjolske (Plotino 1961: 363–364; Plötz 1999: 254). U Jakovljevoj ikonografiji najčešća su tri različita prikaza: prikazan je kao apostol s mučeničkim mačem, zatim kao hodočasnik koji nosi šešir široka oboda, plašt i torbicu, a poseban mu je atribut školjka kapica (*Jakobova kapica*; *Pecten jacobaeus*) ili pak kao vitez koji jaše na konju, sa stijegom i oklopom (Grgić 1985; Plötz 1999: 253–254).

Najstarija apokrifna *Djela apostolska*, koja su uz povijesne sadržaje o najvećim Isusovim učenicima sadržavala i legendarne opise, nastala su tijekom 2. i 3. stolje-

¹ Tekst je tekstološki i kritički obradila te objavila B. Grabar 1972.

² Sve hrvatskoglagojske verzije *Djela Ivanovih* obradila i opisala I. Petrović 2004.

³ Tekst u *Pazinskim fragmentima* identificirala je i objavila A. Nazor 2010. Apokrifne u *Berčićevu zborniku 5* i u *Tkonskom zborniku* tekstološki i kritički obradila te objavila B. Grabar 1967: 186–200. Tekst iz *Tkonskoga zbornika* objavili i R. Strohal 1917: 43–47 i S. Sambunjak 2001: 151–57. Apokrif iz *Berčićeva zbornika 5* objavljen i u Štefanić i sur. 1969: 133–137., te u izdanju zbornika, usp. Vialova 2016.

⁴ Tekst je identificirala i objavila B. Grabar 1967: 200–206. Tekst je izdan i u Štefanić i sur. 1969: 138–141.

⁵ Tekst je objavljen u: Jagić 1873. i Rešetar 1926.

ća. Ovi su se apokrifni vrlo brzo tematski proširili, bili su rado čitani, slušani i prepisivani, tako da je u ranom srednjem vijeku svaki apostol posjedovao apokrifnu ili hagiografsku priču o svom misionarskom djelovanju.⁶ Ti su apokrifni bili strukturirani na sličan način: tekst bi započinjao odlaskom nekog apostola u misiju u daleke krajeve, gdje je vodio rasprave i činio čudesa među lokalnim stanovnicima. Isusov učenik obratio bi mnoge na kršćansku vjeru, ali bi ujedno stekao neprijatelje, koji su mu na kraju presudili mučeničku smrt. Apokrifna *Djela Jakovljeva (Acta Iacobi Zebedaei)* bila su popularna, često prepisivana i čitana, a postoje dvije redakcije: jednoj redakciji pripadaju latinski, armenski i hispanski prijevodi, a drugoj koptske, arapske i etiopske verzije (Geerard 1992: 253–254). Grčki apokrifni o apostolu Jakovu mladega su porijekla. U srednjem vijeku bile su na europskom Zapadu omiljene zbirke tekstova o apostolima, poznate pod imenima *Passiones apostolorum* ili *Virtutes apostolorum* (Petrović 2004: 216). I latinska Jakovljeva pasija bila je dio zbirke životopisa i pasija dvanaest apostola pod imenom *Virtutes apostolorum*. Ova se zbirka pripisivala babilonskom biskupu Abdiji (Pseudo-Abdiji), i čini se, da je nastala u franačkom crkvenom i književnom okružju krajem 6. stoljeća (Els 2009: 20–22; Moraldi 1971: 1433–1439). Pasijski tekst o apostolu Jakovu nastao je na temelju zapisa Klementa Aleksandrijskog. U bibliografiji *Bibliotheca Hagiographica Latina* tekst pasije je evidentiran pod brojem 4057: 1b. *Passio*. U tekstu Jakovljeve pasije sadržano je i čudesno obraćenje (mirakul) čarobnjaka Hermogena u Jeruzalemu. Ovdje je opširno opisano kako je Hermogen poslao svoga učenika Fileta da čarolijama uništi apostola Jakova, ali se Filet vratio učitelju oduševljeno pripovijedajući o Jakovljevim čudesnim moćima i ozdravljenjima teško bolesnih i slijepih. Razljućeni Hermogen bacio je Fileta u okove i krenuo je sam obračunati se s Jakovom. No, Jakov je u teološkim raspravama nadvladao čarobnjaka te je Hermogen napoljetku ponizno molio Jakova za obraćenje i krštenje. Mirakul o čarobnjaku Hermogenu pripada najpoznatijim Jakovljevim čudesima i često je bio motiv u likovnim umjetnostima (Réau 1958: 698).

U latinskoj tradiciji o Jakovu apostolu starijem, osim pasije, sačuvano je mnogo vrsta različitih proznih i stihovanih tekstova (*translatio, narratio, epistula, carmen, miracula, epitomae*) (BHL 4058–4085). Među najpopularnije pripada tekst naslova *Miracula auctore Pseudo-Callisto II papa* (BHL 4072), koji sadrži opis mnogih Jakovljevih čuda nastalih za života i poslije smrti. Ova *miracula* postala su sastavni dio hagiografija o svetom Jakovu apostolu, sačuvanih u brojnim prijepisima i verzijama zbirki *Speculum historiale* Vincenta de Bevausa i *Legenda aurea* Jacopa de Voragine.

⁶ O apokrifnim djelima apostolskim usp. Els 2009: 42–77.

3. Jakov apostol stariji u hrvatskoglagoljskoj tradiciji

3.1. Postojanje kulta Jakova apostola u Hrvatskoj

Razvijeno štovanje Jakova apostola starijeg među Hrvatima potvrđuju mnoge crkve posvećene ovome svecu, među kojima je svakako najistaknutija katedralna crkva u Šibeniku. Od srednjovjekovnih je vremena sveti Jakov apostol stariji zaštitnik Šibenske biskupije i grada Šibenika. Svetom Jakovu posvećene su i župne crkve u Opatiji i Jadranovu, Vrpolju, Dubrovniku, Osijeku, Prelogu (Međimurje).

Štujući apostola Jakova Hrvati su još od srednjega vijeka hodočastili u Santiago de Compostela. Istraživanja arhivskih podataka pokazuju da su šibenski hodočasnici u drugoj polovici 15. stoljeća najčešće hodočastili u Rim i svetome Jakovu u Compostelu (Kolanović 1982: 26).⁷ A postoji i raniji zapis o hodošašću u ovo poznato svetište, primjerice trećoredac fra Ivan Remeta primio je 21. ožujka 1422. u Zadru dvanaest zlatnih dukata od mornara Raduča da za njega obavi hodočašće i o tome donese pisanu potvrdu (Runje 2012: 76).

3.2. Jakovljeva pasija u brevijarima

O postojanju kulta Jakova apostola starijeg u hrvatskoglagoljskoj baštini svjedoče spomeni njegova imena 25. srpnja u kalendarima mnogih misala i brevijara.⁸ U sanktoralu mnogih glagoljskih brevijara iz razdoblja 14. do polovice 16. stoljeća na blagdan Jakova apostola redovito se čita *Slovo Ivana Zlatoustog*.⁹ U temporalu više glagoljskih brevijara na 3. ili 4. nedjelju po oktavi Pashe nalaze se čitanja iz *Jakovljeve poslanice* u različitom opsegu. Međutim, samo u dva brevijara, *Brevijaru Vida Omišljanina* (1396) i *2. novljanskom brevijaru* (1495), iza *Jakovljeve poslanice* čita se apokrifni tekst pasije apostola Jakova.

Tekstološkom usporedbom latinskih i glagoljskih legendi utvrdila sam da se hrvatskoglagoljski brevijarski tekstovi podudaraju s Jakovljevom pasijom navedenom u *Bibliotheca Hagiographica Latina* pod naslovom: *Jacobus Maior, apost., filius Zebedaei, frater Johannis, Passio*, BHL 4057. U Fabriciusovu izdanju *Codex apocryphus Novi Testamenti* (II, Hamburg, 1719, 516–531) pasija je objavljena kao dio Pseudo-Abdijinih *Apostolicae Historiae: Liber quartus. De historia ac rebus gestis Jacobi majoris Apostoli* (Geerard 1992: 166). Glagoljski *2. novljanski brevijar* sadrže prve dvije glave od ukupno devet glava latinske pasije (prema Fabriciusovu izdanju), dok je tekst u *Brevijaru Vida Omišljanina* kraći. U glagoljskim je tekstovima opisano kako je apostol

⁷ Potrebno je spomenuti da “U gradi nema podataka da li su šibenski hodočasnici brodovima putovali u cijelosti ili samo do Venecije pa zatim preko Padove nastavljali uobičajenim putem za talijanske hodočasnike koji je vodio u Francusku ... i išao prema Santiagu”, usp. Kolanović 1982: 34–35.

⁸ Usp. Čunčić; Magdić; Mokrović, *Računalni program »Izvori Staroslavenskog instituta«*.

⁹ Ibid.

Jakov, brat Ivana apostola, propovijedao evanđelje po cijeloj Judeji i Samariji. Slijedi opis mirakula s Hermogenom: čarobnjak Hermogen poslao je učenika Fileta da se prepire s Jakovom i da mu kaže da Isus Krist nije bio sin Božji, nego samo apostol. Međutim, Jakovljeva su uvjerenja i čudesa toliko utjecala na Fileta da se on obratio. Ali, dok je gorljivo prepričavao svoje obraćenje učitelju, Hermogen se razbjesnio, okovao ga i rekao mu da pozove Jakova da ga oslobodi. I doista apostol Jakov ga je čudesno oslobodio, poslavši mu ubrus. Ovdje završava glagoljski tekst mirakula o čarobnjaku Hermogenu. Dodano je da je apostol Jakov napravio još mnoga čudesa i dobra djela te je skončao od mača Heroda Agripe.

Glagoljski brevijarski tekstovi prate *ad verbum* latinski predložak, kako je i uobičajeno u glagoljskim prijevodima s latinskoga jezika. Oba brevijarska prijevoda pripadaju istoj verziji teksta.¹⁰

3.3. Životopis Jakova apostola starijeg u *Petrisovu zborniku*

3.3.1. Opis teksta

Najopširniji glagoljski tekst o Jakovu apostolu zapisan je u *Petrisovu zborniku* (1468). Tekst Jakovljeva života naslovljen *Žitie s(veta)go Êkova ap(usto)la galiciiskoga* nalazi se na ff. 254r–256v, gdje se legenda zbog lakune prekida. Prema istraživanjima Stjepana Ivšića ovo je žitije pripadalo dijelovima *Petrisova zbornika* koji su na hrvatskokrvenoslavenski jezik prevedeni iz češkoga *Pasionala* i vezani su uz emausku epizodu hrvatskih glagoljaša. Na češki predložak upućuju bohemizmi, koji se, osim u Jakovljevoj legendi, nalaze i u drugim hagiografijama u istome zborniku.¹¹ Bohemizme u ovome tekstu spominje i Vjekoslav Štefanić (1969: 385): „*v tvoem' pokoiku, proti s(ve)tomu Êkovu ljudi vzbroy* (prema č. vzbouriti = slomiti), *koga biše dna zlamala* (č. dna = kostobolja; zlamati = slomiti); *pomozí mani strast'nomu* (= č. strastny = bijedan); *bez' vesal' i bez' povetr'nika; u mestêce* i dr.“

U staročeškoj književnosti imenom *Pasional* naziva se zbirka svetačkih legendi iz 14. stoljeća koja, osim hagiografija iz *Zlatne legende* Jacoba de Voragine (13. st.), sadrži i legende lokalnih svetaca. Legenda svetoga Jakova apostola u popularnom Voragininu srednjovjekovnom legendariju i češkom *Pasionalu* nastala je na temelju teksta *Miracula auctore Pseudo-Callisto II papa* (BHL 4072), i, u odnosu na brevijarsku Jakovljevu pasiju, ima opširnije opisane događaje iz apostolova života i mučeništva, kao i opis mnogih čudesa nakon smrti. Već na početku nalazi se epizoda sa spominjanim Filetom, koja je detaljnije opisana nego u brevijarima. Tu je sadržano i čudesno

¹⁰ Kritičko izdanje Jakovljeve pasije u brevijarima pripremila sam u Badurina Stipčević 2019.

¹¹ Usp. Ivšić 1922: 55. Ivšić je pronašao bohemizme u sedamnaest tekstova *Petrisova zbornika*, npr. u legendama o svecima, Jeronimu, Bartolomeju, Mateju, Augustinu, Marku, Blažu, Lovrencu i drugima. Usp. i Hercigonja 1975: 66–68, Badurina Stipčević 2015b; Badurina Stipčević 2017: 14–21; Verholantsev 2016: 52–53.

obraćenje čarobnjaka Hermogena. Opisano je kako su se Židovi zbog obraćenja uznemirili te je veliki svećenik Abijatar naredio da Jakova odvedu Herodu Agripi. Dok su apostola vodili na pogubljenje, neki je Jozija molio da ga pokrsti, što je Jakov i učinio neposredno prije smaknuća. Dalje se pripovijedaju brojna čudesa koja su se dogodila nakon svečeve smrti. Prema navodima Ivana Beleta, Jakovljevi učenici krišom su prenijeli njegovo tijelo u Compostelo u Galiciji i obratili se kraljici Lupi za podršku. Kraljica ih je varkom pokušala obmanuti, ali naposljetku su uspjeli prenijeti tijelo i kraljica se preobratala. Opisano je više mirakula u kojima je apostol čudesno pomogao hodočasnici u Santiagu: oslobodio je nedužnog zatvorenika, oprostio je težak grijeh čovjeku kojega biskup nije odriješio, pomogao je hodočasniku da pokopa preminuloga prijatelja, pomogao je ocu i sinu koje je gostioničar lažno optužio za krađu, vratio je imovinu opljačkanom ocu, oživio je hodočasnike koje je đavao naveo na samoubojstvo, ozdravio je bolesnoga hodočasnika, oslobodio zarobljenika od Saracena.

U hrvatskoglagoljskom životopisu Jakova apostola starijeg u *Petrisovu zborniku* koji prati sadržaj *Zlatne legende* opširno je opisano apostolovo djelovanje u Judeji i Španjolskoj. I ovdje je s mnogo detalja ispričana epizoda s Hermogenom, u kojoj se Hermogenov učenik Filet preobraća na kršćansku vjeru, a pokrštava se i Hermogen, kojemu je Jakov dao svoj štap. Spominje se kako je veliki svećenik Abijatar naredio da Jakova odvedu Herodu Agripi i kako je Jakov pokrstio Joziju. Opisana je Jakovljeva mučenička smrt i prijenos mrtvoga tijela. Zanimljiva je zgoda Jakovljevih učenika koji su prenosili apostolovo tijelo u Galiciju i tražili kraljicu Lupa za podršku, a ona ih je varkom poslala u tamnicu. Međutim, anđeoskom su se pomoći oslobodili i vratili, a Lupa ih je opet htjela prevariti i dala im kola s neukroćenim volovima da prenesu apostolovo tijelo: učenici su pripitomili životinje i uspjeli u svom naumu, a kraljica se preobratala. Ovdje se tekst u *Petrisovu zborniku* zbog lakune naglo prekida. Iako glagoljska legenda o Jakovu u *Petrisovu zborniku* nije sačuvana u cijelosti, ona sadrži najpoznatije motive Jakovljeve hagiografije: čudesno obraćenje čarobnjaka Hermogena i prijenos apostolova tijela u Galiciju.

3.3.2. Izdanje teksta

Hrvatskoglagoljski tekst Života svetoga Jakova apostola starijeg¹²

Petrisov zbornik, f. 254r–256v

f. 254r

© Žitie s(veta)go Êkova ap(usto)la galiciiskoga . Čti lipo .
S(ve)ti Êkov' ap(usto)l' po božiem' na nebesa vstuplenii
kada po židovskoi z(e)mli sl(o)vo b(o)žie prodêkov-
aše . **Ottud'e** šal' v Španû da bi tamo v(ê)ru hr(ĭst)ênsku
vsplodil' . **Alê** tu malo prospev' are tu lûdi
tvrdê glavi bêhu tamo .z. ih' obrativ' tue va v-
er'ê potvrdiv' . b. v toi z(e)mli ostaviv' a .ž. ih' sa
sobu poêm' opet' se v z(e)mlû židovsku vratil' .
I kada tamo iduê' na puti sl(o)vo b(o)žie kazaše . **Eda-**
n' čarodêinik' imenem' Ťermožen' s licemerniki ed-
noga učenika imenem' Pileta k svetomu Êkovu po-
sla da bi ego prodikovanje pred lûdmi fal's-
ivo ukazal' . **I** kada ga tu s(ve)ti Êkov' pr(a)v(e)dnu ričû

f. 254v

premorê i pred' nim mnoga čudes ukaza ottud se Filet'
k svoemu meštru čarodêiniku vrativ' i r(e)če s(veta)go Êko-
va kazanie es(tĭ) pravo i čudêsa različna b(o)žiu
močiû čini . **I** tako Ťermožen' učini uvezati Pileta
okovami železnemi reki : Uzrim' to dobro poomorê li
tebê tvoi Êkov' . **I** tako Filet' po svoem' poslu speš'no
to sv(e)tomu Êkovu vkaza . **S(ve)ti Êkov'** vazam' ubrusac'
kim' svoi pot' utiraše emu posla reki : **R(e)ci** emu da
vazme ručničac' ta i r(e)ci sl(o)vo Davida pr(oro)ka
g(ospod)ĭ vzvodit' nizvrženie i razdrêšæt' okovanie .
I kako se toga ručnič'ca Pilet' dotaknu tako se tu-
de zdrav' rasprostre i vs'tav' čarom' Ermoenovim'
se posmeêv' k svetomu Êkovu vratil' . **I** zato
se Ermoen' velmi raz'gnevav' posla d'êvli z-
apovêdav' im' da bi Êkova i Pileta svežuči
niû priveli k nemu i r(e)če tako se hoću nad nima poma-
stiti kako mi se ne bude niedan' niû veče posmeê-
ti . Tada d'êvli k svetomu Êkovu prišadše počeš-
e nad nim' v povetrii viti rekuče : **S(ve)ti Êkove** ap(usto)-
le pomilui nas' . zač' prvo ner smo tvoû s(ve)tu m(i)l(o)sti-

¹² Glagoljski tekstovi objavljuju se u latiničkoj transliteraciji prema načinu uobičajenom u objavljivanju glagoljskih tekstova. Slovo **П** prenosim kao **ĵ**, **Ѡ** kao **ê**, **Ѳ** kao **û**, **Ѵ** kao **ê**, štapić kao **ь** i apostrof kao ' . Skraćene riječi razriješene su oblim zagradama, a suvišna slova u uglatim zagradama. Interpunkcijski znakovi i velika slova slijede glagoljski original, a dodatno su vlastita imena napisana velikim slovom. Glagoljski inicijali označeni su masnim slovima.

û zaž'gani ûre pred toboû gorimo . K nim' s(ve)ti Êkov' r(e)če
 Zač' ste ka mne prišli . Dêvli odgovoriše Ermoen' na-
 s' e poslal' da bismo tê i Fileta k nemu priveli .
 Na tud'e kako smo k tebê prišli tako anj(e)l' b(o)ži plame-
 n'nimi vêrugami nas' se svezal' togo radi vel-
 iku muku trpimo . I r(e)če k nim' s(ve)ti Êkov' ukazuû moçiû bož'û
 an'j(e)lom' da bi vas' sprostili . A vi se k nemu vrateč'

f. 255r

i ego svežuç' ka mne priveditê . Tada dêvli tamo
 šadše čarodêinika opakъ ruci svezav'se k s(ve)tomu
 Êkovu prevedoše rekuçe . Dai nam' moç' da bismo mogli
 tebê i sebê nad nim' pomastiti . K nim' s(ve)ti Êkov'
 r(e)če . Se Pilet' pred vami stoi zač' ga ne êmetê . D-
 êvli rekoše veliš' nam' Fileta eti a mi ne morêmo .
 vsi svoû silu i moçiû ednoga mrava ki e v tvoem'
 pokoiku i dotaknuti se . V tu dobu s(ve)ti Êkov' k Piletu
 r(e)če : da bismo za zlo dobro vzdali kako nas' Is(u)h(r̃st)u' uçi
 Filetê Ermoen' e bil' tebê svezal' ali ti ego
 razvêži . A kada Ermoen' prost' bê tako zasramlen'
 stoêše s(ve)ti Êkov' k nemu r(e)če idi slobodan' kamo ti e
 drago nam' togo obiçaê ni da bi se kto na našu ver-
 u k nam' bez' hval' obratil' . Ermoen' r(e)če ê znaû dê-
 vlovu moç' i zlost' ne daš li mi nikoga znamenîe
 ko bih' pri sebi nosil' tude mê pogubê . A nemu s(ve)ti
 Êkov' svoi çap' za znamenie dav' . I tud'e Er'moen' s ê-
 aprom' šadъ knigi svoe čarodêinie sabrav' pred' sv-
 etoga Êkova prnesal' da bi e sažgal' . Tada s(ve)-
 Êkov' da bi goreçe ne smrdêle v morê ee vrêçi
 ukazal' . I kada e Er'moen' v morê vrže . I opet' se k s(ve)tomu
 Êkovu vrativ' k nega s(ve)tim' nogam' pripal' reki :
 S(ve)ti Êkove ap(usto)le grešnih' d(u)š' sprostitelû kako s-
 i me k sebê prêe protivnago zavistivago trp-
 el' tako me primi zakaûçago se pokaênîem' . Tu ga
 s(ve)ti Êkov' priêm' . i v svetoj vêrê ga potvrdiv' i t-
 akoe po tom' dobri bil' da e pak' različ'na čudesa
f. 255v

b(o)žiû moçiû činil' . To vidêçe Židovê da sê e Ermo-
 en' na vêru h(r̃st)ên'sku obratil' žalostno se razg'ne-
 vav'se k svêtomu Êkovu idu uprašaûçe ego kako bi
 to smel' učiniti Is(u)h(r̃st)a propetago v(ê)ru kazat-
 i . Tu im' s(ve)ti Êkov' s(ve)tim' pismom' h(r̃st)ên'sku vêru poč-
 e propovêdati . Togo radi mnozi vêrovahu . To
 uzrev' Abiatarъ bêše biskup' lêta togo proti
 s(ve)tomu Êkovu lûdi v zbroi i s(veta)go Êkova za grlo povr'-
 zši pred' Iruda c(êsa)ra vesti ga zapovêdal' . Iru-

dě e zapovedal' s(ve)tomu Êkovu glavu useçi . **I** kada g-
 a na semrt' vedêhu Edan' nemoč'ni koga biše dna zl-
 amala po puti poče vapiti rêki: **S**(ve)ti Êkove po-
 mozi mani strast'nomu k nemu s(ve)ti Êkov' r(e)če . **V** im-
 e Is(u)h(řstvo)vo za koga v(ê)ru ê na semrt' idu vstani go-
 rê zdrav' i vzdai hvali svoemu sp(a)sitelû . **K**ako
 s(ve)ti Êkov' r(e)če tako tude nemočni zdrav' bê i svoemu
 stvoritelû hvalu v'zdav' vstav' vêru krs-
 tên'sku prodekoval' . Tada i Osiê ki biše na s(veta)go
 Êkova grlo privezal' i vlačil' ga vidêv' .
 to čudo poli s(veta)go Êkova nog' padê prose da bi
 ego va vêrê h(řst)ênskoj potvrdil' . **T**o videêv' Abia-
 tarъ biskup' zapovêda i Osiû eti . **I** k nemu tako r(e)če :
Ne prokneš' li imene H(řstvo)va tudie budêši i s Êkovom'
 useknen' . **K** nemu Oziê r(e)če proklet' si ti i prokleti
 tvoji bludovê alê ime H(řstvo)vo budi va vêki bl(agoslovle)no .
V ta čas' Abiatarъ zapovêda ego us'ta pe-
 st'mi biti . **I** uprosiv' ego Iruda zapoveda ego

f. 256r

sa svetim' Êkovom' oba useknuti . **I** kada iû obêu sa
 svetim' Êkovom' na mestê osuenom' postaviše s(ve)t-
 i Êkov' na tom' mestê vsprosi da bi mu žbanac' vod-
 i podal' . **I** tu vodu Osiû poh(řst)i . **I** kako to brzo učini
 (ta)ko ima obêma glavi useknu . **T**u kako pravi mešt(a)r'
 Ioanes' Bêlêty ki es(tь) napisal' s vêdomê s(veta)go
 Êkova žitie kako es(tь) v starêh' knihah' istin'no
 našal' . **I** učenici s(veta)go Êkova têlo ego pokupivše
 s' velikim' strahom' Židov' se boeče v korabal'
 vnesu b(og)u poručivše se kadê ga bê shraniti .
 tu su anj(e)le voe imêli bêz' vesal' i bêz' pov(ê)tr-
 nika do Špane prišli . **V** toi z(e)mli bêše krale-
 va vdova ku su zvali Lupa . To es(tь) vlčica nie
 ime bilo kako zlo ime imêše takoe i dêli zla bi-
 la . **V** toi vlas'ti têlo is' korabla izneše . i na
 ednom' veliki kameni to s(ve)to têlo položiše .
A to b(o)žiu m(i)l(o)stiu s(ve)tomu têlu kamen' postup-
 i i grobom' se učini se kako da bi bil' č(lovê)čskimi
 rukami učinen' . **O**ttudъ otšadše učenici s(veta)go
 Êkova i vnidu pred' kralicu vlčicu rêkuče . **I**(su)s' H(řst)ъ
 k tebê têlo s(veta)go Êkova učenika svoego poslal'
 koga si ne hotêla priêti živa da primeši ego
 mrtva . **I** to znai kralice da smo semo pripluli
 bêz' vse korabalne pripravi . **I** zato prosimo t(e)bê
 da bi emu dostoino mesto k shraneniû dala . **T**a-

f. 256v

da ona kano lastiva poslala ka kralù španskomu
 da bi ego povelèniè na tom' uprosili . **A** on' nih' rēč-
 i slišav' zapovêdè e va uzu vsaditi . **Tu** n(o)č'
 se nim' anj(e)l' êvil' i nih' is tamnice pustil' .
To kral' izvêdêv' posla po nih' da bi e poemali . **Po**
 nih' posli gnavše prek' mosta iduč' i s mostom' se
 va vodu vpadošei i tu potonuše . **To** kral' uslišav'
 ine posli po nih' posla da bi se ti s(ve)ti učenic
 vratili : i ča im' e drago da bi v nega z(e)mli u-
 činili . **Tada** se oni povrativše i to mesto na
 vèru obrativ'se . **To** zla Lupa kralica usli-
 šavši vel'mi e žalovala zač' vèri krst-
 ên'skie nenavidêše . **I** zato kada se k nei s(ve)ti uč-
 enici povratiše . **Tako** k nim' progovori : **Idête** moe
 tri volovê na toi gorê poimitê . **I** têlo Êkova
 svoga g(ospod)a vložec' vezitê gdê hoçetê u m-
 estê çe kako hoçete emu udêlaitê . **To** las'ti-
 vo ta Lupa govoraše zač' to dobro ona vêdêše
 da to voli bêhu nepitomi . **I** zato v sebê nami-
 sli tako rekuçi v preçiih' ne budu moçi paklie
 vpregu voz' zlamaù a têlo po kamicêh' rastr-
 gaù a sami taki ili tonu ili glavi zl-
 amaù . **O** nečas'tna vlčice kako ti to las'ti-
 vo edinaš' . **A** to b(og)ŕ spodob'no učini . **Oni** na to gor-
 ko šadše las'ti niçe se ne vistrêg'se . **Na** i ...

4. Zaključno

Hrvatskoglagoljska je srednjovjekovna literatura u liturgijskim i neliturgijskim glagoljskim knjigama sačuvala latinsku tradiciju apokrifnih tekstova o apostolu Jakovu. U temporalu dvaju hrvatskoglagoljskih brevijara iz 14. i 15. stoljeća nalazi se tekst Jakovljeve pasije, koji je u hagiografskoj bibliografiji evidentiran kao *Passio Jacobi Maioris, apost* (BHL 4057). Opširniji glagoljski tekst o Jakovu apostolu, naslovljen *Žitie svetago Êkova galiciiskoga*, nalazi se u *Petrisovu zborniku* (1468) i blizak je Jakovljevim tekstovima u *Zlatnoj legendi* Jacoba de Voragine i češkom *Pionalu* (BHL 4072). I brevijarska pasija i zbornička legenda dio su zapadne hagiografske tradicije kulta ovoga apostola. Komparacija glagoljskih i latinskih apokrifa pokazala je da su popularna apokrifna priča o Jakovljevu čudesnom obraćenju čarobnjaka Hermogena, kao i opis translacije apostolova tijela u Galiciju, bili sastavni dijelovi i hrvatskoglagoljske književne i liturgijske baštine.

Izvori

- Brevijar Vida Omišljanina*. 1396. Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. Slav.* 3. Pergamena, ff. 468.
2. *novljanski brevijar*. 1495. Novi Vinodolski, Župni ured. Pergamena, ff. 500.
- Petrisov zbornik*. 1468. Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. *R 4001*. Papir, ff. 350.

Literatura

- Badurina Stipčević, Vesna. 2010. Hrvatskoglagojska Muka svetoga Andrije apostola. *Slovo*, 60, 41–71.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2015a. Hrvatskoglagojski brevijarski tekstovi apokrifne pasije apostola Filipa. U: *Polyhistor. Scripta slavica Mario Capaldo dicata*. [ed. Diddi, Cristiano]. Moskva – Rim: Indrik. 37–44.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2015b. Legenda o svetom Jeronimu u hrvatskoglagojskom Petrisovu zborniku (1468.). *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 47, 327–339.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2017. Glagoljski tekstovi Pasije svetoga Lovrenca. *Croatica*, XLI (61), 9–24.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2019. Apocryphal Passion of James the Apostle in Croatian Glagolitic Breviaries. *Sapere aude: Sbornik v čest na prof. dri Iskra Hristova-Šomova*. [red. Savova, Veneta; Trifonova, Iva; Petrov, Ivan; Petkov, Petko]. Sofia: Universitetско izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. 74–80.
- BHL – *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis II*. (=Subsidia hagiographica, 6). Bruxelles, 1901.
- Čunčić, Marica; Magdić, Antonio; Mokrović, Ljiljana. *Računalni program „Izvori Staroslavenskog instituta“*. URL <https://izvori.stin.hr>. Pristup 24. lipnja 2019.
- Els, Rose. 2009. *Ritual Memory. The Apocryphal Acts and Liturgical Commemoration in the Early Medieval West (c. 500–1215)*. Leiden – Boston: Brill.
- Fališevac, Dunja. 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza. Književnopovijesne i poetičke osobine*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Geerard, Maurice. 1992. *Clavis apocryphorum Novi Testamenti. Corpus Christianorum*. Turnhout: Brepols.
- Grabar, Biserka. 1967. Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagojskoj literaturi: 1. Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera. 2. Djela apostola Petra i Andrije. *Radovi Staroslavenskog instituta*, 6, 109–208.
- Grabar, Biserka. 1972. Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagojskoj literaturi: 3. Djela Pavla i Tekle. *Radovi Staroslavenskog instituta*, 7, 5–30.

- Grgić, Marijan. 1985. Jakov Stariji. U: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, [ur. Badurina, Anđelko]. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Kršćanska sadašnjost, 291–292.
- Hennecke, Edgar; Schneelmecher, Wilhelm. 1964. *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*. Band II: Apostolisches, Apokalypsen und Verwandtes. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Hercigonja, Eduard. 1975. *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti. II*. Zagreb: Liber – Mladost.
- Ivšić, Stjepan. 1922. Dosad nepoznati hrvatski glagolski prijevodi iz staročeškoga jezika. *Slavia*, 1 (2,3), 38–56.
- Jagić, Vatroslav. 1873. Novi prilozi za literaturu biblijskih apokrifa. *Starine JAZU*, 5, 69–108.
- Kolanović, Josip. 1982. Prilog povijesti šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku. *Croatia Christiana Periodica*, 6 (9), 13–36.
- Moraldi, Luigi. 1971. *Apocrifi del Nuovo Testamento, II. Atti degli Apostoli*. Torino: Utet.
- Nazor, Anica. 2010. Još glagoljskih Pazinskih fragmenata iz početka XIV. stoljeća. *Slovo*, 60, 575–608.
- Pantelić, Marija; Nazor, Anica. 1977. *II. Novljanski brevijar. Hrvatskoglagojski rukopis iz 1495. Fototipsko izdanje*. Zagreb – Graz: Staroslavenski institut, Turistkomerc.
- Petrović, Ivanka. 2004. Djela apostola Ivana (Acta Iohannis) u hrvatskoj glagoljskoj književnosti srednjega vijeka. U: *Glagoljica i hrvatski glagolizam* [ur. Dürriegl, Marija-Ana; Mihaljević, Milan; Velčić, Franjo]. Zagreb – Krk: Staroslavenski institut – Krčka biskupija, 199–227.
- Plotino, Roberto. 1965. Giacomo, il Maggiore, apostolo, santo. In: *Bibliotheca sanctorum*. T. V, Città di Vaticano: Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, 363–364.
- Plötz, Rudolf. 1999. Jacobus d. Ä. (Maior). U: *Lexikon des Mittelalters*. T. V, Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, 253–254.
- Réau, Louis. 1958. s.v. Jacques le Majeur (25 juillet). U: *Iconographie de l'art chrétien*. T. III: *Iconographie des saints*. Paris: Presses universitaires de France, 690–702.
- Rešetar, Milan. 1926. *Libro od mnogijeh razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od god. 1520*. Sr. Karlovci: Srpska kraljevska akademija.
- Runje, Petar. 2012. *Prema izvorima II*. Krk – Zagreb: Povijesno društvo otoka Krka.
- Sambunjak, Slavomir. 2001. *Tkonski zbornik: Hrvatskoglagojski tekstovi iz 16. stoljeća*. Tkon: Općina Tkon.
- Strohal, Rudolf. 1917. *Stare hrvatske apokrifne priče i legende*. Bjelovar: Tisak i naklada Lav. Weissa.
- Štefanić, Vjekoslav. 1969. *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti [Djela JAZU, 51].

- Štefanić, Vjekoslav i sur. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka. Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Knjiga 1. Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
- Varazze, Jacopo da. 1998. *Legenda Aurea*. [ur. Maggioni, Paolo]. Vol. 1: XCV: [*De sancto Iacobo apostolo*]. Firenze: Sismel, Edizioni del Galluzzo, 650–662.
- Verkholantsev, Julia. 2016. Croatian monasticism and glagolitic tradition. Glagolitic letters at home and abroad. U: *Monasticism in Eastern Europe and the Former Soviet Republics* [ur. Ines Angeli Murzaku], London, New York: Routledge, 42–61.
- Vialova, O. Svetlana. 2016. *Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5*. Monumenta glagolitica Archidiecesis Iadertinae, vol. XX/1,2, Zadar: Stalna izložba crkvene umjetnosti, Sveučilište u Zadru.
- Voragine, Jacobus de. 2014. *Zlatna legenda ili Štiva o svecima*. Sv. 2. [Preveo s latinskog izvornika Stjepan Pavić], 95. O svetom Jakovu apostolu. Zagreb: Demetra, 36–44.

St. James the Apostle in Croatian Glagolitic Sources

Canonical texts contain very little information on James's life. Hagiographic and apocryphal texts, however, recount many stories and adventures from James's life, and describe numerous miracles occurring after his death. One of the most famous is the legend from the Spanish town of Compostela, where he is said to have laid down the foundations of Christianity. Since the Middle Ages St. James the Apostle (the Elder) is considered a patron of the city of Šibenik and Šibenik's bishopric. The existence of the St. James cult in the Croatian Glagolitic literature is confirmed by the mentioning of his name on 25th of July both in missals and breviaries calendars. In addition, breviaries dating from the 14th and 15th centuries contain the apocryphal passion on St. James, which was read after the *Epistle of James*. In the hagiographic bibliography this passion is known as *Passio Jacobi Maioris, apost.* (*Bibliotheca Hagiographica Latina* 4057) and was part of a collection of biographies and passions of the twelve apostles entitled *Virtutes apostolorum*. The most extensive glagolitic text dedicated to St. James the Apostle, entitled *Žitie svetago Êkova galiciiskoga*, since unpublished, is to be found in the *Petris miscellany* (1468). Both legendary and miscellany's passion belong to the western hagiographic tradition of this apostle's cult. This paper brings out the most recent results of the literary and philological research of the Croatian Glagolitic hagiographic texts on St. James Apostle.

Keywords: St. James Apostle, passion, apocrypha, Croatian Glagolitic breviaries, Petris miscellany

